

Nederlands Bijbelgenootschap

Statenvertaling
grondrechten
en 'minjung'
(p. 2)
De drukker
en uitgever
van de Statenbijbel
(p. 3)
Overdracht
van grond
en landregistratie
in de bijbel
(p. 7)
De 'ochlos'
van Marcus
(p. 12)
Symposium
over de
Statenvertaling
(p. 16)

KWARTAALBLAD
OVER BIJBELWERK
6e JAARGANG
SEPTEMBER 1987

3

MET ANDERE WOORDEN

Statenvertaling grondrechten en 'minjung'

Deze maand vieren we het 350-jarig jubileum van de Statenvertaling. De belangstelling blijkt groot te zijn. Vrijwel dagelijks kwamen de afgelopen zomer bij het bijbelgenootschap telefoontjes binnen met verzoeken om toegangskaarten voor de bijeenkomst op zaterdag 19 september in de Grote Kerk van Dordrecht. De kerk zal tot de laatste plaats bezet zijn.

De Nationale Synode van Dordrecht was in 1618 op één stem na unaniem in haar verlangen naar een nieuwe vertaling. De uitgevers echter waren minder enthousiast. Ze vreesden hun voorraad oude vertalingen niet te kunnen verkopen. Ton Bolland, antiquaar en uitgever, bestudeerde de reacties van zijn vakgenoten uit de zeventiende eeuw.

Een heel andere specialist - op het gebied van kadasters - gaat na, hoe het in de bijbelse tijd gesteld was met de grondrechten. Ir. Dekker toont aan hoe een schoen zinnebeeldig kan zijn voor een stuk grond.

In het laatste artikel laat Jan J. van Capelleveen zien hoe bepaalde Koreaanse theologen geboeid raakten door het Griekse woord 'ochlos' in het Evangelie van Marcus. De Statenvertaling en de Vertaling-1951 van het Nederlands Bijbelgenootschap vertalen dat woord gewoonlijk met 'schare'.

MET ANDERE WOORDEN

Kwartaalblad over bijbelwerk
6e jaargang nr. 3, september 1987

Uitgegeven door:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem
telefoon: 023 - 25 95 01
In samenwerking met:
Belgisch Bijbelgenootschap
Dautzenbergstraat 36
1050 Brussel
telefoon: 02 - 640 11 12 of 640 15 75.

Met andere woorden wordt gratis toegezonden aan hen die geïnteresseerd zijn in het vertalen en doorgeven van de bijbel.

Redactie: ds. W. van Galen,
dr. H.W. Hollander, dr. E.W. Tuinstra
en Jan J. van Capelleveen (eind-
redacteur).

Adreswijzigingen: Deze aanbrengen op de adresband van dit nummer en deze retour zenden aan:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem.
Telefonische meldingen via
nummer 023 - 25 95 01, toestel 121.

Giften voor het werk van het Nederlands Bijbelgenootschap in binnen- en buitenland, en bijdragen ter bestrijding van de onkosten voor dit blad kunnen gestort worden op giro 30 04 82 van het Nederlands Bijbelgenootschap te Haarlem met vermelding 'gift' of 'Met andere woorden'.

 Nederlands Bijbelgenootschap

De drukker en uitgever van de Statenbijbel

door Ton Bolland*)

De rol van de drukkers en uitgevers van de bijbel is een boeiende en soms tragische geschiedenis. Jacob van Liesveldt uit Antwerpen, de uitgever van de eerste volledige bijbel in het Nederlands die niet vanuit de Vulgaat werd vertaald, werd voor het uitgeven ervan in 1545 om het leven gebracht! Heel wat jaren waagde geen uitgever het meer om een protestantse bijbel uit te geven.

Door de vervolgingen weken velen uit de zuidelijke Nederlanden in het midden van de zestiende eeuw uit naar Emden in Oost-Friesland. Uitgevers volgden. Al spoedig zorgden zij voor nieuwe bijbeluitgaven. Als eerste verscheen in 1556 een bewerking van de zgn. Zürichse bijbel van Zwingli. Kort daarna kwamen andere uitgaven uit die meestal bewerkingen waren van reeds bestaande vertalingen.

Feilloos voelden de uitgevers aan dat de inmiddels op gang gekomen stroom van bijbeluitgaven niet voldeed. Veel initiatieven werden door theologen, filologen en uitgevers genomen om tot een totaal nieuwe uitgave te komen. Hoe interessant het ook is, ja soms zelfs spannend, het is teveel om hier te vermelden.

Regionale synodes

In de regionale synodevergaderingen komt vanaf 1571 steeds de zaak van de bijbelvertaling aan de orde. Over één ding zijn de mannenbroeders het eens: er moet een totaal nieuwe vertaling komen.

Na eerst geweigerd te hebben, aanvaardt Marnix van St. Aldegonde in 1592 het verzoek van de provinciale synode van Leiden om een vertaling van de bijbel rechtstreeks uit de grondtekst te maken.

Enkele jaren later echter overlijdt Marnix plotseling en blijft zijn werk verder liggen.

Uiteindelijk is het de Nationale Synode van Dordrecht (1618-1619) die de doorslag geeft tot wat de Statenvertaling geworden is.

Bezwaarschrift van uitgevers

Direct nadat het besluit was genomen, ontstond groot rumoer onder de uitgevers en boekverkopers. Eerst hadden ze voor een nieuwe vertaling gepleit en nu het besluit daartoe genomen was, dienden ze een bezwaarschrift in! Wat was er aan de hand?

Er was nog een voorraad van 80.000 (!) onverkochte bijbels. Vanwege het almaar uitblijven van een nieuwe vertaling hadden de uitgevers nieuwe oplagen gemaakt en nu zagen ze een geweldig verlies dreigen. Hun bezorgdheid was rijkelijk overdreven, want uit ervaring wisten de uitgevers dat het heel wat voeten in de aarde zou hebben voordat de bijbel vertaald en gedrukt zou zijn. Dit zou nog achttien jaar duren.

Onderhandelingen met drukkers

Na jaren van noeste arbeid was het in 1632 zover dat onderhandelingen gestart konden worden. De vertalers hadden zich voor die tijd al met het probleem van de uitgave beziggehouden. Hoe zou het gaan met de 'rechten'? Wie zou het privilege krijgen voor de uitgave? En hoe zou het dan gaan bij een herdruk? Zou er voor hen ook wat 'aanzitten' als het tot de uitgave kwam? Na verschillende besprekingen gaven de Staten aan de vertalers het privilege van uitgave om alle verwarring en ongerijmdheden met drukkers te voorkomen.

**Bemiddeling
door
burgemeesters**

De Staten lieten de vertalers vrij in het kiezen van een drukker-uitgever. Twee voorwaarden stelden zij: 1. de uitgever moest in Leiden wonen en 2. de vertalers moesten aan de Staten opgeven hoeveel 'verering' (auteurshonoraarium) zij van de betreffende drukker-uitgever zouden krijgen.

De vertalers onderhandelden met de twee Leidse drukkers Elzevier en Clouck. De onderhandelingen liepen op niets uit. Vroegen de vertalers teveel 'verering' of boden de uitgevers te weinig? Het antwoord zal wel nooit gegeven kunnen worden, maar de geldkwestie speelde op de achtergrond zeker een rol.

Alle nieuwe onderhandelingen liepen vast. De Staten werden ongerust. Het liep al tegen het einde van de revisie van het nieuwe testament, maar de drukopdracht was nog steeds niet geplaatst. Op verzoek van de Staten traden de burgemeesters van Leiden op als bemiddelaars. Ook hun pogingen om de vertalers en de drukkers op één lijn te krijgen mislukten.

Na maanden kwam er een doorbraak. De burgemeesters stelden de vertalers voor dat zij hun rechten, hun privileges, verkochten aan de stad Leiden voor fl. 1.500,— de man, op voorwaarde dat zij de drukproeven zouden corrigeren en zelfs, als het nodig zou blijken, een derde of vierde drukproef zouden lezen. Daar gingen de vertalers mee akkoord. Zij kregen hun 'verering' van fl. 1.500,— en de burgemeesters gingen opnieuw onderhandelen.

Maar wisten de vertalers dat de burgemeesters enkele weken daarvoor een overeenkomst hadden gesloten met de weduwe Van Wouw uit Den Haag? In die overeenkomst stond dat de weduwe Van Wouw voor 15 jaar het privilege zou krijgen voor het drukken van de nieuwe bijbelvertaling, op voorwaarde dat er in Leiden gedrukt zou worden. Tenminste, als de burgemeesters erin zouden slagen de vertalers te bewegen hun privileges af te staan. Zo doorbraken de burgemeesters van Leiden de totaal vastgelopen onderhandelingen.

Wie was die weduwe Van Wouw? Zij was Machteld Albertsdochter van Leuninghen, weduwe van Hillebrandt Jacobszoon van Wouw. Ze kwam uit een echte drukkersfamilie. Haar vader had vele uitgaven van de Deux Aes-bijbel op de markt gebracht. In 1579 verwierf hij zelfs het alleenrecht op het drukken van de Deux Aes-bijbel. In 1580 werd hij benoemd tot 'drukker van de Staten van Holland' en in 1582 werd hij de 'drukker van de Staten-Generaal'. In 1605 werd de zaak overgedaan aan zijn schoonzoon Hillebrandt van Wouw, die in 1623 overleed. Zijn weduwe zette de zaak voort. Het is te begrijpen dat zij graag de opdracht tot het drukken en uitgeven van de Statenbijbel wilde hebben. Het paste in de traditie van deze machtige drukker-uitgever.

**Van Ravesteyn
de drukker**

Maar wie de titelpagina van de Statenbijbel 1637 leest, ziet daar staan: Gedrukt by Paulus Aertsz. van Ravesteyn voor de weduwe Van Wouw. En wie is dan deze Paulus Aertsz. van Ravesteyn?

Van Ravesteyn (1585-1655) begon zijn loopbaan als zetter bij een Dordtse drukkerij. In 1608 vestigde hij zich als zelfstandige drukker in Amsterdam. Hij specialiseerde zich in het zetten en drukken van bijbels en ontwikkelde zich tot één van de beste drukkers op dit terrein.

**Titelpagina
als een
poort**

Hij gaf zelf geen bijbels uit, maar drukte alleen in opdracht van anderen. Het is te begrijpen dat toen de weduwe Van Wouw de opdracht tot uitgave ontving, zij de allerbeste drukker daarvoor aanzocht. Voorwaarde was dat het werk in Leiden gedaan zou worden. Dat was voor Van Ravesteyn geen bezwaar. Hij verhuisde naar Leiden en op 1 juli 1635 werd hij door de burgemeesters beëdigd en moest hij beloven dat geen blad van de nieuwe bijbelvertaling in handen van derden zou komen. Met grote voortvarendheid werd er gezet, gecorrigeerd (drie correcties) en gedrukt. In twee jaar was het werk voltooid. De Statenbijbel is het typografisch monument van de zeventiende eeuw, waarmee Van Ravesteyn voor goed zijn naam als drukker vestigde.

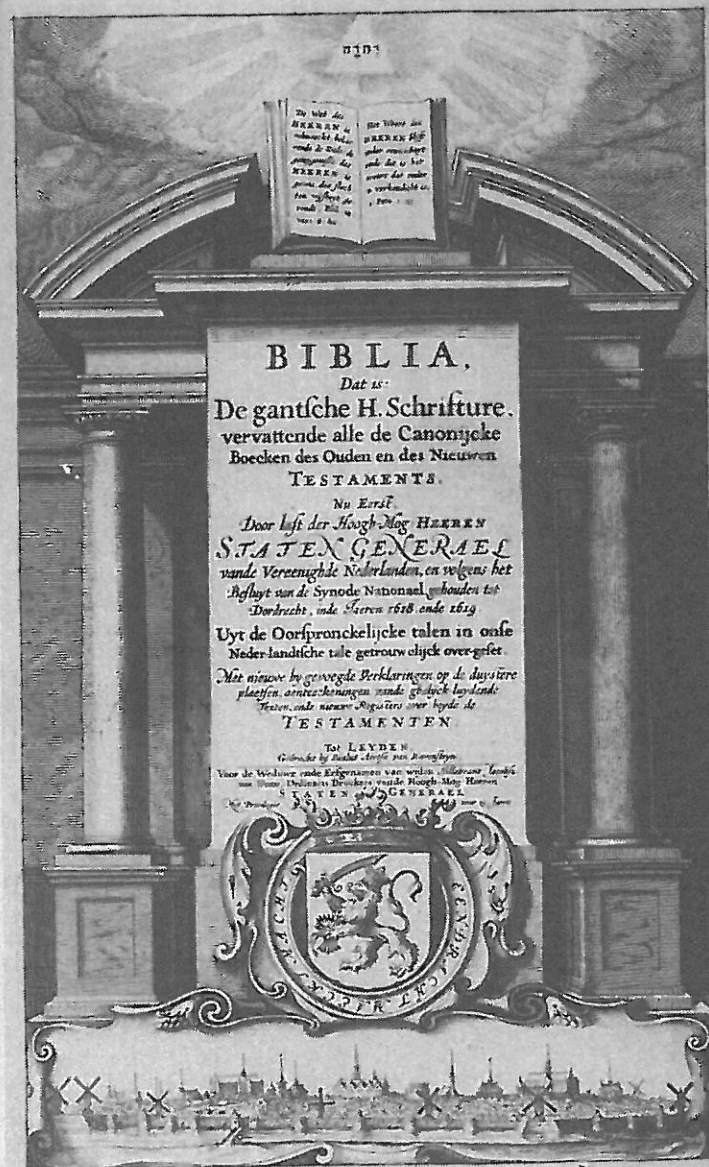
De titelpagina is opgebouwd als een poort. Een zuil links en een zuil rechts. Boven op het gebroken fronton ligt een opengeslagen bijbel. Daarboven een lichtende driehoek met het tetragram, symbool van de Drieëenheid. Beneden de poort het wapen van de Staten en het gezicht op de stad Leiden. Op de keerzijde van de titelpagina staat het uitvoerige privilege dat aan de weduwe Van Wouw voor vijftien jaren het recht van uitgave is verleend. Allen die de vertaling nadrukken of zelfs een nagedrukte bijbel in bezit hebben kunnen een straf oplopen van 2.000 pond of zelfs een lijfstraf krijgen. Ondanks de strenge strafbepalingen werd nog in hetzelfde jaar een uitgave op de markt gebracht met 'verkorte kanttekeningen'. De vertalers waren woedend. Festus Hommius en Antonius Thysius trokken naar Den Haag om bij de Staten erop aan te dringen onmiddellijk in te grijpen. Maar wie de bibliografie van Isaac le Long naslaat ontdekt dat daar weinig van gekomen is.

Enige literatuur:
Bruin, C.C. de
Druten, H. van
Hinlopen, Nic.
Itterzon, G.P. van
Long, Is. le
Nauta, D. e.a.

De Statenbijbel en zijn voorgangers, Leiden 1937, pp. 276-329
Geschiedenis der Nederlandsche Bijbelvertaling, Leiden 1895
Historie van de Nederlandsche overzettinge des Bijbels, Leyden 1778
Hinderpalen op den weg der Statenvertaling, in: **Nieuwe Theol. Studiën** 20 (1937), p. 130
Boek-zaal der Nederduytsche Bijbels, Hoorn 1764?
De Statenvertaling 1637-1937, Haarlem 1937 (reprint Amsterdam 1977)

*) Ton Bolland (Amsterdam) is antiquaar en veilinghouder, gespecialiseerd in de theologie.

De voorpagina van
de eerste uitgave
van de Statenbijbel

Overdracht van grond en landregistratie in de bijbel

door ir.drs. H.A.L. Dekker*)

De bedoeling van de bijbel is niet het beschrijven van de manier waarop grond moet worden overgedragen. Toch is het wellicht interessant voor lezers van *Met Andere Woorden*, om ook vanuit die invalshoek enkele bijbelgedeelten nader te beschouwen.

In gesprekken met mijn vrouw, die predikante is, werd mijn aandacht daarop gevestigd. Zij heeft mij geïnspireerd om deze aspecten in mijn boek *Nationale Grondboekhoudingen* (Numij, Leiden 1987) op te nemen.

Toen ik daar terloops ook met ds. Frans C.M. Roodenburg te Apeldoorn over sprak, kwam hij nog met aanvullende informatie.

In Genesis 23, vanaf vers 4, vinden we een mondelinge overdracht van rechten op grond, zoals deze kennelijk in die tijd gebruikelijk was. Het is de beschrijving van de aankoop van een stuk grond door Abraham die als vreemdeling in het land van de Hethieten is gekomen en daar zijn vrouw moet begraven.

Abraham begeeft zich daartoe naar de stadspoort. In de Groot Nieuws Bijbel wordt in vers 10 het begrip 'stadspoort' gebruikt als plaats waar de grondeigenaren bijeen plegen te komen. In andere vertalingen wordt geen nadere plaatsomschrijving gegeven. Dat begrip 'stadspoort' heeft veel weg van het Romeinse forum. Het is de plaats waar leidinggevende figuren bijeenkomen om o.a. transacties te bespreken.

Abraham is een vreemdeling (*ger*) en immigrant (*tosab*=settler). Naar het gebruik van die dagen moet hij eerst toestemming hebben van de inheemse leiders, alvorens hij zich direct tot één van de landeigenaren kan wenden. Hij spreekt derhalve de vergadering toe:

Genesis 23:4 in Groot Nieuws Bijbel

'Als vreemdeling bezit ik hier geen eigen grond. Verkoop me toch een stuk land, waar ik mijn vrouw kan begraven.'

Zij antwoordden Abraham: 'Luister toch naar ons voorstel, heer! U geniet ons aller aanzien. U kunt voor uw dode het beste graf krijgen dat we hebben.

Niemand van ons zal u zijn graf weigeren.'

Abraham stond op, maakte een diepe buiging voor de aanwezige landeigenaars en zei: 'Wanneer jullie erin toestemmen dat ik hier mijn vrouw begraaf, dring er dan bij Efron, de zoon van Sochar, op aan mij de grot van Makpela te verkopen. Die grot is zijn eigendom, hij ligt aan de rand van zijn akker. Ik ben bereid hem de volle prijs te betalen, hier in uw tegenwoordigheid. Ik krijg dan de beschikking over een familiegraf.'

Efron zat zelf als landeigenaar bij de vergadering in de stadspoort en antwoordde Abraham ten overstaan van alle aanwezigen: 'Luister toch, heer! Ik schenk u niet alleen de grot maar ook de akker met alle aanwezigen als getuigen. U kunt er uw vrouw begraven!'

Weer boog Abraham voor de landeigenaars en zei tegen Efron zo dat iedereen het kon horen: 'Wees zo goed naar mijn voorstel te luisteren. Ik betaal u voor de hele akker. Aanvaard mijn bod, dan kan ik er mijn vrouw begraven.'

En Efron antwoordde: 'Luister toch, heer! Een stuk land van 400

**Gezag van
bestuurscollege
erkend**

zilverstukken, wat betekent dat nu voor mij of voor u. Begraaf er uw vrouw.' Abraham ging in op het voorstel van Efron en woog de hoeveelheid zilver af, die Efron, met alle aanwezigen als getuigen, genoemd had: 400 zilverstukken, volgens de gewichtseenheid die toen gangbaar was bij de kooplieden.

Zo kwam de akker van Efron, bij Makpela tegenover Mamre, in het bezit van Abraham; niet alleen de akker maar ook de grot en alle bomen op het terrein. Alle op de vergaderplaats aanwezige Hethieten waren er getuige van.

De beschrijving van de transactie is zo plechtig gesteld, dat het vermoedelijk een bijna letterlijke weergave betreft van de formele teksten die bij grondoverdracht gebruikelijk waren. Het royale aanbod uit vers 6:

U geniet ons aller aanzien. U kunt voor uw dode het beste graf krijgen dat we hebben. Niemand van ons zal u zijn graf weigeren.

is vrijwel zeker een hoffelijke weigering. Maar Abraham wil het graf voor zijn vrouw kopen. Hij wil een stukje land bezitten om daar zijn dode te kunnen begraven. Daarom antwoordt Abraham met een nog grotere hoffelijkheid in vers 7:

Abraham stond op, maakte een diepe buiging voor de aanwezige landeigenaars en zei: 'Wanneer jullie erin toestemmen dat ik hier mijn vrouw begraaf, dring er dan bij Efron, de zoon van Sochar, op aan mij de grot van Makpela te verkopen...'

Door de kniebuiging erkent Abraham het gezag van het bestuurscollege in de stadspoort.

**Met de grot
ook de akker**

Er zijn in de beschrijving van de transactie een paar opmerkelijke dingen aan te geven.

Het valt op, dat Abraham alleen vraagt om een grot en vervolgens een hele akker moet kopen. Efron wil geen onderdeel van de akker verkopen, vooral niet een onderdeel dat achteraan in de akker ligt. Om bij de grot te komen zou Abraham over de akker heen moeten lopen. Abraham zou recht van overpad krijgen en daar voelt Efron niet zoveel voor. Dus probeert hij de gehele akker met de grot te verkopen.

Abraham kan daar uit hoffelijkheid niet omheen. Daarnaast valt op dat steeds uitdrukkelijk wordt vermeld dat alle aanwezigen het kunnen horen (en zien) zodat ze er getuigen van zijn. Het gaat daarbij om een met naam en toenaam beschreven stuk grond: De akker van Efron, bij Makpela tegenover Mamre.

Over de lokatie van dat stuk bestaat dus geen onzekerheid. De grond is min of meer eenduidig beschreven. Tenslotte is het opvallend dat aan het eind van de transactie wordt vermeld dat ook alle bomen op het terrein eigendom van Abraham worden. In dit verband wijs ik op het thans nog vigerende gebruik in het hindoerecht. Bomen op een veld gaan, als het veld wordt verkocht, niet vanzelfsprekend met de grond mee over naar een nieuwe eigenaar. Ze moeten dan uitdrukkelijk apart in het koopcontract worden opgenomen.

Overigens mag nog wel vermeld worden, dat onderzoeken hebben uitge-wezen dat 400 zilverstukken voor die akker een hoge prijs was. (Vergelijk ook

Symbolische handeling

1 Koningen 16:24 waar Omri 6000 zilverstukken betaalt voor het hele stadsgebied van Samaria.)

In later tijd, ongeveer 1050 jaar voor onze jaartelling, vindt bij de overdracht van onroerend goed een symbolische handeling plaats. Met het ontwikkelen van het recht en de rechtsregels, kregen de oude volken moeite met het feit dat overdracht van onroerende zaken niet met het werkelijke overdragen (zoals bij roerende zaken wel kan) gepaard kan gaan. Men symboliseert dan de overdrachtshandeling. In Ruth 4:7-9 staat (weer in de vertaling van de Groot Nieuws Bijbel):

Nu was het vroeger in Israël de gewoonte om bij verkoop of ruil de zaak als wettig geregeld te beschouwen als de ene partij zijn sandaal uittrok en die aan de ander overhandigde. Op die manier werd dan de overeenkomst bekrachtigd. Daarom trok de man, toen hij tegen Boaz had gezegd: u moet het land maar kopen, zijn sandaal uit en gaf die aan Boaz. 'U bent er vandaag allemaal getuige van,' zei Boaz tegen de stadsbestuurders en de overige aanwezigen...

Schoeisel heeft een speciale betekenis bij het doen gelden van aanspraken op grond. In Psalm 60:10 en Psalm 108:10 betekenen de woorden 'op Edom werp ik mijn schoen' (NBG-vertaling 1951, helaas iets veranderd in Groot Nieuws Bijbel waar staat: 'op Edom zet ik mijn voeten') dat op het land Edom door God (weer) aanspraak wordt gemaakt.

In Deuteronomium 25:9-10 staat te lezen:

In het bijzijn van de leiders dient ze hem een sandaal uit te trekken en hem in het gezicht te spugen. Plechtig verklaart zij: 'Zo vergaat het de man die zijn overleden broer geen nageslacht wil geven.' Voortaan zal zijn familie in Israël bekend staan als de familie 'Blootvoets'.

In andere vertalingen worden termen gebruikt als 'de ontschoeide(n)' of 'wien de schoen uitgetrokken is' en 'barrevoetengespuis' (Canisius).

Uit het voorgaande blijkt dat met het uittrekken van de schoen, een veel verderstrekkend gevolg bedoeld wordt dan dat men (symbolisch?) blootvoets wordt. Men kan geen rechtshandelingen inzake onroerend goed meer plegen. Men wordt niet meer in staat geacht om aanspraken te maken op onroerend goed. (De belangrijkste vorm van bezit in die tijd!)

Het uittrekken van het schoeisel bij het betreden van heilige plaatsen (vgl. Exodus 3:5 en Jozua 5:15) heeft mogelijk ook te maken met deze symboliek. Men kan en mag geen menselijke aanspraken maken op de heilige grond.

Geschreven akte

Verderop in de bijbel (en ook later in de tijd, nl. zo rond 600 voor onze jaartelling) vinden we een beschrijving van een grondoverdracht waaraan een geschreven akte te pas komt: Jeremia 32:9-12:

Ik kocht de akker van Chanamel en betaalde er 170 gram zilver voor. Ik schreef de koopakte, verzegelde die in tegenwoordigheid van getuigen en woog het zilver af. Ik overhandigde de koopakte, die volgens de bepalingen verzegeld was, samen met een niet verzegelde akte aan Baruch, de zoon van Neria en kleinzoon van

Machseja. Dit gebeurde in het bijzijn van mijn neef Chanamel en de getuigen die de akte ondertekend hadden en van allen die op het binnenplein aanwezig waren. (GNB)

Er is sprake van twee akten, een verzegelde en een niet-verzegelde. De verzegelde akte werd bewaard bij de familiepapieren, terwijl de niet-verzegelde akte als gebruiksakte diende. Met dit laatste papier kon men zijn rechten op de grond bewijzen.

Ontstond twijfel aan de juistheid van dit 'open' stuk (men zou er eventueel in hebben kunnen knoeien), dan had men de mogelijkheid om in het bijzijn van getuigen de verzegelde akte te openen. Door de inhoud van beide akten met elkaar te vergelijken was toetsing van de 'open' akte mogelijk. Doordat de verzegelde akten in vaatwerk werden opgeborgen voor de veiligheid, zijn ook daarvan voorbeelden tot in onze tijd bewaard gebleven.

Geen volkstelling

Een onderzoeker naar de oorsprong van landregistraties stuit ook op het verhaal van de geboorte van Jezus. Een verhaal dat lang niet altijd in verband gebracht wordt met (Romeinse) kadastrale activiteiten. Men stelt zich dan voor dat Jozef met Maria een reis moest gaan maken naar zijn voorvaderlijke stad Betlehem om zich te laten inschrijven voor een volkstelling.

Dat 'inschrijven' wordt in het Grieks aangegeven met het woord *apographè*. Dit heeft met registratie te maken. Later onderzoek heeft aangetoond, dat er geen sprake is van een volkstelling. Het is ook onwaarschijnlijk dat de Romeinse overheid mensen op reis zou sturen voor een volkstelling.

Wie de denkwereld van onderworpen volkeren kent zal direct beseffen dat men hen daarmee een prachtig instrument in handen geeft om een volkstelling te saboteren. Men kan de Romeinen moeilijk voor onnozel houden.

Bovendien iedereen op reis, dus ook de eventuele joodse handlangers van de Romeinen? En waartoe, opdat een ieder zich in zijn voorouderlijke woonplaats zou laten inschrijven? Wat kan het de Romeinen schelen hoe de stamboom van de Joden in elkaar zit?

Bovendien wisten vele Joden uit de diaspora nauwelijks iets over hun afstamming. Na de wijze waarop ze als volk uiteen waren gevallen, met eventuele gedeeltelijke vermenging met andere volken, was dat voor veel Joden ook niet meer te achterhalen.

Het verhaal van die volkstelling (de Groot Nieuws Bijbel en de Willibrord-vertaling gebruiken dat woord letterlijk!) is onwaarschijnlijk. Veel aannemelijker is het, dat Jozef naar Betlehem vertrok, omdat hij daar een stuk land bezat dat behoorde tot het familiebezit. De voorvaderlijke stad was de plaats waar het onroerend familie-eigendom was gelegen.

Maar invoering van systeem van grondbelasting

De Romeinen waren bezig een grondbelastingstelsel op te bouwen in de veroverde kolonie Judea. Daarom trok Jozef op vanuit Galilea naar Judea om te vermijden dat hij verkeerd (te hoog) zou worden aangeslagen in het nieuwe grondbelastingstelsel. Hierbij is van belang te weten, dat in het Romeinse Rijk door gebrek aan landmeetkundige mogelijkheden (en het lastige Romeinse getallenstelsel) de grondbelasting aanvankelijk geheven werd op basis van opgave door de betrokkene zelf. Als dat niet mogelijk was,

werd men ingeschat door de overheid. Dat zal gunstig voor die overheid en ongunstig voor de belastingbetaler uitpakken.

De grondbelasting werd ingevoerd, omdat het bestaande belastingstelsel faalde. In de onderworpen gebieden werd belasting geheven via tolgaarders (tollenaars). De Romeinen verpachtten het belastingheffen bij voorkeur aan inheemsen die bekend waren met plaatselijke gewoonten en gebruiken. De tollenaars waren een vast bedrag verschuldigd aan de overheid. Dat bedrag moesten ze op de één of andere manier van hun landgenoten bijeenbrengen. Maar de tollenaars waren onbetrouwbaar. Veel belastingen werden niet of slechts gedeeltelijk geheven en door de heffer slechts gedeeltelijk afgedragen. Het taalprobleem en de onbekendheid met de lokale gebruiken speelden de Romeinen daarin parten.

Dat alles bevorderde het ontstaan van een nieuwe belasting: de belasting op het bezit van stukken grond. De Romeinen, efficiënt als ze waren, zagen veel heil in grondbelasting. Daarmee manipuleren is veel moeilijker. Grondbelasting heeft een sterk objectief karakter. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in grote delen van het Romeinse rijk een kadaster ter heffing van grondbelasting werd ingevoerd.

*) Ir.dr. H.A.L. Dekker is directeur van het Geoproject in Apeldoorn, dat zich bezighoudt met vastgoedregistratie zoals kadastrale systemen, en hij doceert dit vak aan een hbo in Utrecht.

De 'ochlos' van Marcus

door Jan J. van Capelleveen¹⁾

In de industriewijken van Zuid-Korea voltrok zich in de afgelopen vijftien jaar een geestelijke beweging. Honderden arbeiders kwamen tot geloof. Sloten deze zich in de jaren zeventig aan bij bestaande christelijke gemeenten, sedert 1980 vormen ze ook eigen arbeidersgemeenten, die ze minjung-gemeenten noemen.

Minjung is een vrijwel onvertaalbaar Koreaans woord. Het betekent letterlijk *volk*, maar dan in de bijzondere betekenis van *volkswijk* of *volkstaal*. Minjung is de onderliggende laag, de bevolkingsgroep of etnische groep die door anderen overvleugeld wordt, de groep machtelozen.

Opmerkelijk is dat deze Koreaanse christenarbeiders een uitgesproken voorkeur tonen voor het evangelie van Marcus.

Die voorkeur hangt nauw samen met de situatie waarin Koreaanse arbeiders verkeren. Ze zijn de loonslaven van deze tijd: zevendaagse werkweken, werkdagen van zestien uur en kinderarbeid zijn daar nog gewoon. Inzet voor sociale rechten wordt bestempeld als 'communisme' en met politiegeweld tegengegaan.

Marcus beschrijft hoe Jezus de onreine melaatse aanraakt (1:41), de verlamde doet opstaan (2:12) en de geminachte tollenaar Levi als zijn discipel aanvaardt (2:14). Zulke verhalen spreken deze arbeiders aan, want ze voelen zichzelf uitgestoten, verlamd en geminacht. De bijbel en in het bijzonder het evangelie van Marcus, is voor hen een spiegel waarin ze zichzelf herkennen. Daar komt bij dat veel arbeiders geworteld zijn in het shamanisme, de Koreaanse volksreligie met haar sterke nadruk op de geestenwereld. Dat Jezus macht blijkt te hebben over geesten (1:27) kwam op hen over als een verlossende boodschap.

Toch is er nog een dieper liggende reden waardoor juist het evangelie van Marcus hun voorkeur kreeg. In dat bijbelboek lezen we telkens dat de *schare* Jezus volgt. In onze Groot Nieuws Bijbel (GNB) is het woord dat Marcus gebruikt, *ochlos*, op velerlei manieren vertaald: door *menigte*, *massa mensen*, *grote groep mensen*, *grote aantallen* en eenmaal ook door *volk*. In het nieuwe testament in de Koreaanse omgangstaal is consequent voor één woord gekozen. Het komt daardoor duidelijker uit in de Koreaanse tekst. Veel Koreaanse arbeiders herkennen zichzelf in dat woord.

Onderzoek naar woord 'ochlos'

De Koreaanse nieuwtestamenticus prof. dr. Ahn, Byung-mu²⁾ raakte zo door dat woord *ochlos* gefascineerd dat hij er een bijbelstudie aan wijdde³⁾. Hij zag dat Marcus dit woord 38 maal gebruikt en het meer voor de hand liggende woord *laos* slechts twee keer (in 7:6 en 14:2).

In de Septuagint komt *laos* zo'n 2000 maal voor, als het gaat om grote aantallen mensen. Waarom, zo vroeg prof. Ahn zich af, koos Marcus voor het woord *ochlos*?

Dat woord komt ook bij de andere evangelisten voor: bij Matteüs en Lucas veertig à vijftig maal en bij Johannes twintig maal, maar die evangeliën zijn langer. Bovendien gaat Ahn ervan uit dat het evangelie van Marcus het oudste is. Marcus moet daarom, zo concludeert hij, dat woord bewust gekozen hebben. En de andere evangelisten namen het van hem over. Daarna verdwijnt het vrijwel uit de bijbeltekst. Het komt alleen nog een aantal

keren voor in Handelingen en in Openbaring.

Ahn somt het gebruik van *ochlos* als volgt op:

1. Waar Jezus ook ging, altijd volgde hem een menigte. Ze werd *ochlos* genoemd (2:4,13; 3:9,20,32; 4:1; 5:21,24; 8:1; 10:1). In de meeste gevallen wordt niet duidelijk waarom die mensen hem volgden. Ze vormden de achtergrond van Jezus' activiteiten.
2. Deze mensen zijn de zogenaamde 'zondaren' die door hun omgeving met de nek aangekeken werden. Vooral in het begin van zijn evangelie gebruikt Marcus de term *ochlos* in het bijzonder voor tollenaars en zondaren. Hij beschrijft, hoe de legalistische dogmatici Jezus bekritisieren, omdat hij omgaat met mensen die uit de samenleving zijn gestoten (2:13-17).
3. Er zijn perikopen waarin onderscheid gemaakt wordt tussen hen (de *ochlos*) en de leerlingen (8:34; 9:14; 10:46). Soms onderwijst Jezus alleen de leerlingen (4:36; 6:46; 7:17, 33). Daaruit krijgen we de indruk dat Jezus de leerlingen boven de *ochlos* plaatst. Maar daarbij moeten we niet vergeten dat Jezus zijn leerlingen soms ook scherp bestraft. Nimmer echter bekritiseert hij de *ochlos*. Matteüs en Lucas verbloemen de kritiek op de leerlingen wat; ze slijpen de scherpe kantjes eraf. Het is verstandig dat in gedachten te houden, als we ervan uitgaan dat de discipelen de kerk vertegenwoordigen.
4. De *ochlos* wordt gesteld tegenover de regerende klasse van Jeruzalem die Jezus als vijand ziet en hem aanvalt en bekritiseert. De *ochlos* was anti-Jeruzalem gezind en stond aan de kant van Jezus (2:4-6; 3:2-21; 4:1; 11:18,27,32). Let er daarbij op dat de *ochlos* de minjung, de geminachte bevolkingsgroep, uit Galilea is.
5. De *ochlos* verzet zich tegen de leiders in Jeruzalem. Daarom zijn dezen bang en doen ze alles om te voorkomen dat de woede van het volk wordt opgewekt (11:18,32; 12:12; 15:8). Om de *ochlos* aan hun kant te krijgen gaan ze het volk omkopen. Als Jezus wordt gearresteerd geven de leiders opdracht geld te verstrekken aan de *ochlos*. Dat wijst erop dat ze de invloed van de *ochlos* vrezen. Al kan de *ochlos* omgekocht worden, toch bewijst dat nog niet dat de *ochlos* zich tegen Jezus heeft gekeerd. Het toont alleen aan dat de *ochlos* gemanipuleerd kan worden.

Slachtoffers van manipulatie

Volgens prof. Ahn herkennen de christenarbeiders zichzelf in de *ochlos*, omdat deze bevolkingsgroep de *minjung* was van Jezus' dagen. Ze vormden het *gewone volk* dat slachtoffer was van de manipulaties van de godsdienstig en de economisch machtigen.

In 2:15 noemt Marcus twee groepen die hij tot de *ochlos* rekent: '... tollenaars en andere lieden die het met de wet niet zo nauw nemen...' (GNB). De tollenaars hadden een contract met de Romeinen om de belastingen te innen. Op hen werd neergekeken en in de rabbijnse traditie werden ze gelijkgesteld met moordenaars en inbrekers. De 'lieden die het met de wet niet zo nauw nemen' worden in de Vertaling-1951 van het Nederlands Bijbelgenootschap *zondaren* genoemd. Dat woord moet dan wel verstaan worden binnen de joodse traditie die iedereen als zondaar beschouwt die de wet niet houdt, ook de ceremoniële wet niet. Volgens prof. Ahn denkt Marcus daarbij aan mensen met banen waardoor ze op de sabbat moesten werken, zoals herders en veermannen; of arbeiders die stonken naar hun ambacht, zoals

leerlooiers, kopersmeden en slagers die zich niet aan de reinigingswetten konden houden; of armen die door gebrek aan geld niet in staat waren hun religieuze verplichtingen na te komen.

In de ogen van de godsdienstige leiders waren deze mensen sociaal niet acceptabel. Maar voor Jezus waren ze dat wel.

Bij de *ochlos* behoren ook de zieken. In de ogen van de joodse godsdienstige leiders leden ze onder een straf op hun zonden (Mar. 2:5, Luc. 13:2, Joh. 9:1). Maar als ze door hun ziekte ook niet konden voldoen aan de reinigingswetten, stonden ze helemaal buiten de toenmalige samenleving. Dat geldt met name voor melaatsen, de lijdens aan bloedziekten en de verstandelijk gehandicapten. Zij werden om godsdienstige redenen uitgesloten. Ze waren de zwervers van hun tijd, vaak daklozen, in ieder geval thuislozen. Jezus trekt zich ook hun lot aan. Hij zegt: 'Ik ben niet gekomen om hen uit te nodigen die de wet naleven, maar hen die de wet overtreden (Mar. 2:17).'

Geen woorden tussenvoegen

Nogal scherp plaatst prof. Ahn bij die tekst de volgende kanttekeningen: 'We mogen niet over die woordjes 'niet' en 'maar' heenlezen en ze uitleggen alsof er staat 'niet alleen' en 'maar ook'. Jezus' liefde was niet universeel. Hij had specifieke mensen lief. Hij stond altijd aan de kant van de onderdrukten, de mensen die verdriet was aangedaan, de zwakken.'

Die opmerking moet gelezen worden tegen de achtergrond van de traditionele, presbyteriaanse theologie van veel Koreaanse gemeenten. Die zijn bang voor een universalistische verzoeningsleer, als zouden alle mensen zalig worden.

Prof. Ahn wil ook niets van universalisme weten. Hij trekt de scheidslijn niet tussen wie zalig worden en wie verloren gaan, maar tussen de machtigen en de minjung. De liefde van Jezus richt zich niet op wie een positie in de samenleving verworven hebben, maar op wie buiten het circuit van degenen die de beslissingen nemen staan en de gevolgen van deze beslissingen ervaren.

Marcus schildert volgens prof. Ahn de *ochlos* niet alleen als geminachten, zondaars, zieken, maar ook als degenen die door de godsdienst en de godsdienstige gebruiken van hun tijd buitengesloten worden.

Jezus als Nazarener

Met die *ochlos* heeft Jezus zich geïdentificeerd. Terwijl Matteüs Jezus schildert als de Koning der Joden, en Lucas als de Grote Geneesheer van de wereld, noemt Marcus hem 'Nazarener' (1:24; 10:47; 14:67; 16:6). Dat woord heeft een dubbele bodem. Het herinnert aan die bijzondere figuur uit het oude testament die zich wegens een gelofte buiten het toenmalige 'establishment' plaatste, maar ook aan het onaanzienlijke dorpje Nazaret in Galilea waarop de elite van Jeruzalem neerkeek. Jezus behoort dus tot de *ochlos* en hij verkondigt de *ochlos* dat het Koninkrijk van God nabij is en voor sommigen van hen tilt hij even de sluier op en laat hen al iets proeven van zijn komende Rijk.

Ook na de opstanding blijft Jezus volgens het evangelie van Marcus tot de *ochlos* behoren. De jonge man in het lege graf zegt tot de beide Maria's en Salome: 'U zoekt Jezus van Nazaret, de gekruisigde ... Hij gaat voor u uit

naar Galilea. Daar zult u hem zien...' (16:6,7)

Weer wordt Jezus direct in verband gebracht met Nazaret en Galilea, zowel door zijn benaming als door de opdracht aan de discipelen om hem daar te ontmoeten. Met die opdracht eindigt Marcus zijn evangelie. De rest bestaat naar alle waarschijnlijkheid uit latere toevoegingen.

Ook dat zegt een nieuwtestamenticus als Ahn veel. Hij gaat ervan uit dat Marcus zijn evangelie ergens in Galilea schreef na de verwoesting van de tempel. De opdracht aan de discipelen is dan tegelijkertijd een belofte voor de van huis en haard verdrevenen. De opgestane en ten hemel gevaren Jezus van Nazaret komt weer, om bij zijn *ochlos* te zijn.

Zo wordt het evangelie van Marcus van het eerste begin tot het einde een boodschap van hoop voor de ontrechte arbeiders van Zuid-Korea.

- 1) In opdracht van het zendingsblad Vandaar bezocht Jan J. van Capelleveen Zuid-Korea. Nog dit najaar verschijnt van zijn hand bij uitgeverij Kok in Kampen het boek *Minjung-kerk in de sloppenwijken*.
- 2) Prof.dr. Ahn, Byung-mu was tot voor kort hoogleraar in het nieuwe testament aan het Hankuk-Theologisch Seminarium en is nu directeur van het Theologisch Instituut in Seoel.
- 3) Prof.dr. Ahn gaf deze bijbelstudie op een conferentie in Seoel van Aziatische theologen. Zij is gepubliceerd onder de titel 'Jesus and the Minjung in the Gospel of Mark' in het boek *Minjung Theology, People as the subject of History*, Orbis Books, New York, 1981.

In Memoriam prof. dr. M.A. Beek

Bij het ter perse gaan van dit nummer bereikte ons het bericht van het overlijden van prof. Beek.

Zijn naam is nauw verbonden met de Nieuwe Vertaling, die in 1951 gereedkwam. Vanaf 1946 was hij lid van de plenaire commissie voor de bijbelvertaling van het NBG. Twintig jaar later maakte hij deel uit van de commissie voor vertaling van de apocriefe boeken. De intertestamentaire periode heeft altijd zijn bijzondere aandacht gehad. Maar ook het vertalen. Naar aanleiding van zijn werk aan de bijbelvertaling schreef hij: 'Het is op zich zelf een wonder dat een vertaling tot stand gebracht kon worden door een commissie van protestantse bijbelgeleerden die ieder voor zich, indien zij de kans krijgen, weer geheel anders zullen vertalen dan nu in gemeenschappelijk overleg geschiedde.' Prof. Beek heeft die kans gekregen en heeft later inderdaad geheel anders vertaald.

Zijn rol voor het bijbelvertalen in het Nederlands was niet ten einde met het bovengenoemde. Hij heeft de vertaling van Buber en Rosenzweig in bredere kring onder de aandacht gebracht en het werk van de Societas Hebraica Amstelodamensis gestimuleerd. Hij heeft ontzaglijk veel gedaan om belangstelling te wekken voor het oude testament als een joods boek, met een oud-oosterse achtergrond, maar voor ons uiterst relevant.

Wij houden hem in herinnering als een geleerde die de kunst verstond de vreugde van zijn ontdekkingen in het Boek der boeken met vele anderen te delen.

Symposium over de Statenvertaling

Op vrijdag 30 oktober a.s. zal er in de Eggertzaal van de Nieuwe Kerk in Amsterdam een symposium worden gehouden over de Statenvertaling van 1637. De organisatie ervan berust bij het Nederlands Bijbelgenootschap en de Doctoraal Opleiding Bijbelvertalen van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Op het symposium zullen vooral theologische, historische en literaire aspecten van deze 350 jaar oude bijbelvertaling aan de orde komen. Ook zal aandacht worden geschonken aan de wijze waarop oude bijbeluitgaven werden geïllustreerd. Het programma ziet er als volgt uit:

10.15	uur	ontvangst met koffie
10.40-10.45	uur	welkom - inleiding
10.45-11.20	uur	lezing over het historisch belang van de vertaling door dr. F.G.M. Broeyer
11.20-11.55	uur	discussie
11.55-12.30	uur	lezing over joodse (rabbijnse) invloeden op de vertaling door drs. C.M.L. Verdegaal
12.30-13.00	uur	discussie
13.00-14.00	uur	lunch
14.00-14.35	uur	lezing over de literaire aspecten van de vertaling door prof.dr. L. Strenght
14.35-15.00	uur	discussie - thee
15.00-15.45	uur	lezing aan de hand van dia's over bijbelillustraties door mevr.prof.dr. I.M. Veldman
15.45-16.15	uur	discussie
16.15-16.45	uur	gelegenheid tot het nuttigen van een drankje

De kosten voor deze dag (inclusief koffie/thee en lunch) bedragen f. 17,50 p.p.

Wie aan het symposium wil deelnemen, wordt verzocht de in dit nummer gehechte antwoordkaart zo spoedig mogelijk te retourneren en de kosten over te maken op giro-rekening 30.04.82 ten name van Nederlands Bijbelgenootschap te Haarlem, onder vermelding van 'symposium Statenvertaling'. In verband met de beperkte ruimte zullen de plaatsen worden toegewezen in volgorde van aanmelding.